

Fejos - den fremmede fugl

Paul Fejos
fotograferet under
filmoftagelse i
Danmark

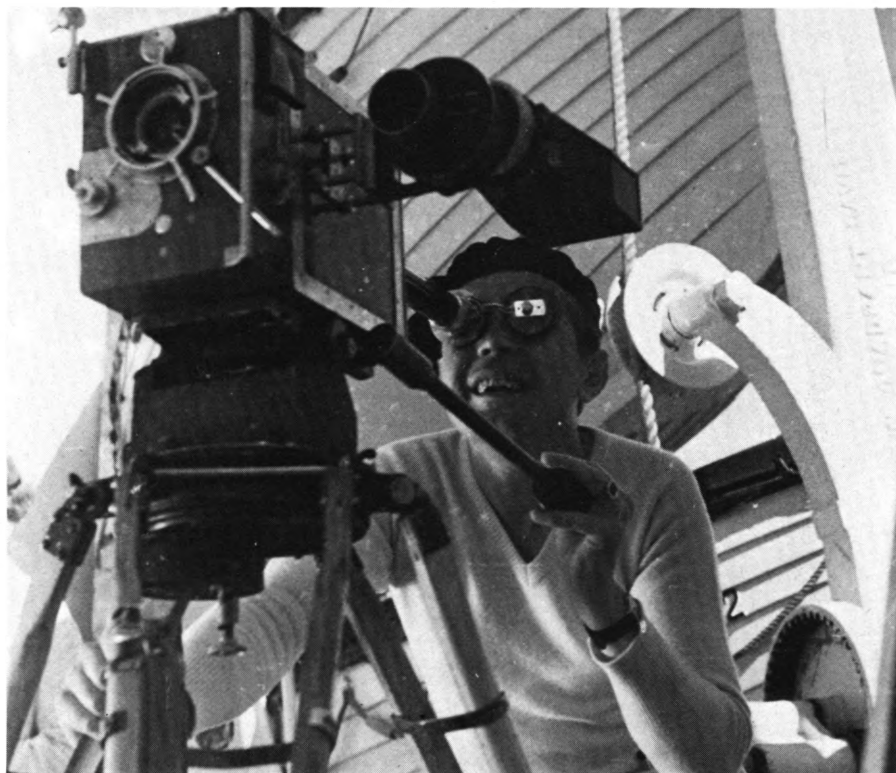
Peter Schepelern

I 1934 blev det slået op som en stor sensation i den danske presse, at den navnkundige, ungarsk-født dr. Fejos havde skrevet kontrakt med Nordisk Film om at instruere to film efter eget manuskript, et lystspil og en alvorlig film. Den 38-årige Fejos blev modtaget som »et af europæisk films mest interessante navne« og som den potentielle redningsmand for dansk film, der, skønt tiljublet af et taknemligt publikum, i kritikens øjne var sunket ned til udelukkende at favorisere tynd underholdning med populære stjerner i vaklende regi. Nu var det håbet, at suset fra den internationale verden skulle få strømmen til at vende og indvarsle en ny æra i dansk film.

Den potentielle mirakelmager var født i Budapest i 1897, havde nået at studere lidt medicin inden han deltog på østrigsk side i Verdenskrigen som infirmerist ved den italienske front. Efter krigen virkede han som dekorationsmaler både ved operaen i Budapest og ved den hastigt oplomstrende filmindustri. Det lykkedes ham også at få lov til selv at lave film, og i tiden 1920-23 instruerede han syv film, der dog alle er gået tabt. Blandt dem var en filmatisering af Oscar Wildes novelle »Lord Arthur Saville's Crime« og af Puškins fortælling »Spader Dame«.

Opgangstiderne i ungarsk film var dog kortvarige, og i 1923, hvor senere berømt heder som Sándor Korda og Mihály Kertész forlod landet og tog navneforandring til henholdsvis Alexander Korda og Michael Curtiz, rejste også Fejos – der indtil da hed Pál Fejös – vestpå. I første omgang til Berlin, derfra videre til Paris, hvor han satte et teaterstykke op sammen med den tyske dramatiker Walter Hasenclever. I oktober 1923 ankom han til New York. I begyndelsen helligede han sig ved siden af lejlighedsvist teater-arbejde medicinske studier og var nogle år videnskabelig assistent, indtil han i 1928 tog til Hollywood for at starte en ny filmkarriere. Det var hans held, at han rendte på en filmentusiastisk privatmand, som gerne ville finansiere en spillefilm. For små midler og under ret primitive produktions-vilkår optog Fejos filmen »The Last Moment« (1928) med en dansk skuespiller (Otto Mathiesen) i hovedrollen.

Filmen, der nu er gået tabt, begynder og slutter med en druknendes døds kamp. Indimellem genoplever han – sådan som traditionen foreskriver det – i stejl forkortning sit liv, der førte ham til selvmordet. Filmen blev ikke en kommerciel succes ligefrem, men den

vakte opsigt som det første store spillefilmeksperiment i amerikansk film, blev rost af Chaplin og kåret til en af årets bedste film af kritikerne. På den baggrund kunne Fejos nu tegne kontrakt med Universal og lavede fire film de næste to år. Den første, »Lonesome« (1928), en part-talkie – dvs. en musikunderlagt stumfilm med tilføjede reallyde og et par tale-sekvenser, var hans betydeligste amerikanske værk og er stadig en sympatisk film, der med charme og varme fortæller sin hverdagshistorie – en variation af det uopslidelige *Boy Meets Girl, Boy Loses Girl, Boy Finds Girl* Again-tema – i beretningen om to unge mennesker, der mødes på Coney Island, kommer fra hinanden og til sidst opdager, at de faktisk bor i samme ejendom i New York.

Filmen blev rost af samtiden, og Fejos lavede straks efter et par andre film. Men åbenbart mistede producenterne tilliden til ham, for herefter synes hans anseelse at dale. Han fik ikke lov til at instruere filmatiseringen af Remarques »Im Westen Nichts Neues«, som han ellers – ifølge eget udsagn – havde gjort selskabet opmærksom på (opgaven blev tildelt en anden immigrant, den russisk-fødte Lewis Milestone, der da også fik sit gennem-

brud med denne film). John Murray Anderson overtog instruktionen af den prominente farve-showfilm »King of Jazz« og Fejos' indsats forblev ukrediteret. Han måtte i stedet nøjes med at lave en fransk og en tysk version af fængselsfilmen »The Big House«, hvis amerikanske originaludgave George Hill havde stået for. Baggrunden for denne øjensynlige degradering fremgår ikke i Fejos-litteraturen og er ikke meget kommenteret, men den synes at være den naturlige forklaring på, at han i 1931 vendte tilbage til Europa, først til Frankrig, så til Ungarn og Østrig. Hvert sted lavede han to film på et år. Det var således faktisk en berejst og erfaren instruktør, der i 1934 arriverede i Danmark, men ikke ligefrem nogen etableret succes-instruktør. Hvis han havde været det, var det vel også svært at fatte, hvad han egentlig ville her.

Fejos' filmkarriere endte kort efter hans visit i Danmark. I København, hvor han også giftede sig, var han blevet interesseret i antropologi, og i de følgende fem-seks år rejste han til Madagaskar, Indonesien, Siam og Peru, hvor han dels gjorde antropologiske studier, dels optog en række dokumentarfilm og den halvt fiktive »En handfull ris« (1938), der blev hans sidste film. Derefter slog han

Øverst en scene fra
»Lonesome«, derefter scener
fra »Sonnenstrahl« og
»Syndefald«

sig ned i New York, hvor han indtil sin død i 1963 udelukkende virkede som antropolog, tilknyttet amerikanske universiteter, medlem af Videnskaberne Selskab og leder af The Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.

Når vi nu – sådan som det netop har været muligt gennem Filmmuseets retrospektive serie – ser hovedparten af de bevarede Fejos-film, står det ret klart, at Fejos aldrig var noget sikkert papir. Såvel hans kunstneriske som rent håndværksmæssige niveau er lige så ujævnt som hans karriere er geografisk omflakkende.

Der er tre gode film blandt Fejos' bevarede film.

»Lonesome« er et fint poetisk bybillede, en smuk fortælling i stemning med Murnaus »City Girl«, Vidors »The Crowd«, Siodmaks »Menschen am Sonntag« og Carnés »Nogent, Eldorado du dimanche«, og uden for de klodsede tale-afsnit excellerede den med en moderne elegance i klipningen.

»Tavaszi zápor« (»Forårsbyge«, dansk titel: Syndefald) – mest kendt under den franske titel »Marie, Légende hongroise« (1932) – fortæller, på én gang raffineret og naivistisk, en »historie simple« om den af hjertet rene tjenestepige Marie (spillet af Annabella fra René Clairs »Le Million«), der forføres under et æbletræ, bliver gravid og vises bort. Hun føder sit barn i et bordel i byen og lever lykkeligt der, indtil myndighederne tager barnet fra hende. Hun ender som landsbytosse og dør i kirken ved Marias statue. Det hele er fortalt i sensuelle, kraftfulde billeder og optrin, der leder tanken hen på Dovženkos »Jord« og Machatys »Ekstase«. Men Fejos giver historien en ekstra ironisk drejning gennem epilogen, hvor Marie fra himlen – hvor hun, udstyret med en forgyldt gulvspand vasker det forgyldte køkken, som Vorherre åbenbart synes er passende belønning til hende – sender en gylden regnbyge ned i hovedet på dateren og hendes kavalier for at forhindre, at deres stævnemøde under æbletræet skal få samme bitre konsekvenser som hendes eget fik.

»Sonnenstrahl«, lavet i Østrig 1933, fortsætter skildringen af unge mennesker, som frister en mere eller mindre kummerlig tilværelse i den urbaniserede verden. Filmen er – som titlen antyder – en solstråle-historie, men i bittersød regi. Sammen med film som Siodmaks franske »La crise est finie« og Borzages »Man's Castle« hører den til de fineste af tidens depressions-skildringer. Slutningen peger optimistisk på solidariteten som den eneste vej ud af krisen, og det er ikke langt fra at virke troværdigt.

Resten af Fejos' produktion er ikke spændende. Der er et par amerikanske stumfilm, showfilmen »Broadway« og den vidtløftige thriller »The Last Performance«; det tunge fængselsmelodrama med Heinrich George som hovedattraktionen i den tyske version »Menschen hinter Gittern«; en kedsommelig fransk »Fantomas«-episode. Den svensk-

Scene fra »Flugten fra millionerne«

producerede »En handfull ris«, optaget i Siam, blev præmieret i Venezia 1939. Det er en naiv, dårligt sammenklippet Flaherty-pastiche om Man Against Nature, *in casu* et nygift pars kamp mod såvel tørke som tigre for at skaffe sig den daglige håndfuld ris, som den svenske husmor i filmens pegefingrende prolog bare vil smide i affaldsskunken.

Var Fejos svag i disse film, må man dog ikke uden beklagelse konstatere, at Fejos var ringest i sine danske film. Det burde måske give anledning til national selvransagelse, at Danmark fik det værste frem i ham. Han lavede i alt tre film, af hvilke den anden, farsen »Fange Nr. 1«, kun eksisterer i negativ. (Det skal nævnes, at flere udenlandske leksika fejlagtigt anfører ham som instruktør til »Fredløs« fra 1935). Når man ser de to andre, lystspillet »Flugten fra Millionerne« (1934) og

melodramaet »Det gyldne Smil« (1935), forstår man godt skuffelsen hos dem, der havde håbet på en redning af den kunstneriske danske film.

Der blev uægtelig lavet mange tyndbenede, inspirationsvage danske lystspil i midten af 30'erne. Men det er ikke let at finde et mere tåbeligt, imbecilt makværk end just »Flugten fra Millionerne«. Ole Palsbo, der var en af tidens få seriøse filmkritikere, undskyldte Fejos med henvisning til hans ukynlighed i det danske sprog; men det ændrer ikke meget ved, at Fejos' manuskript var håbløst og hans instruktion forbløffende ubehjælpelig.

I Palsbos øjne var »Det gyldne Smil« en oprejsning for Fejos. Han så den som »den kunstneriske films genfødsel i Danmark«. Set i dag er man tilbøjelig til at mene om den,

Scene fra
»Det gyldne smil«

at hvis »Flugten fra Millionerne« får os til at forsones med »Barken Margrethe af Danmark«, så er man efter »Det gyldne Smil« parat til at knuselske »Panserbasse« betingelsesløst.

I almindeligt provinsielt snobberi havde man ikke øje for de nyskabende talenter, der faktisk var til rådighed i dansk film – jævnfør PHs fiasko med den mageløse Danmarksfilm og Dreyers kroniske arbejdsløshed – og ventede i stedet mirakler af den fremmede fugl fra den store verden. Han kunne åbenbart også få filmverdenen til at gøre store øjne. »Han sidder lige foran kameraet på en instruktør-stol«, kunne pressen meddele. »En sådan kendes fra de udenlandske filmbilleder, men i Danmark har den aldrig været brugt før. Herhjemme plejer instruktøren at stå op, når han arbejder. På instruktør-stolen står med malede bogstaver: Dr. Fejos – og ve den, der sætter sig på den!«

»Det gyldne Smil« byggede på Fejos' egen medbragte idé, men manuskriptet blev skrevet af tidens berømteste dramatiker, Kaj Munk, og havde to af tidens største skuespillere i hovedrollerne, Bodil Ipsen som teaterprimadonna'en der er gået på kompromis med sine kunstneriske idealer og Carl Alstrup som hendes »samvittighed«. Til trods for sådanne *production values* er det imidlertid værdt at overveje, om ikke filmen – trods den næsten umenneskelige konkurrence – er gået hen og blevet det mest usmagelige, viderværdige stykke forloren pseudo-kunst i dansk filmhistorie. Filmen skal være et forsvar for den store kunst – der henvises ideligt til Ibsens »Brand« – i modsætning til de kommercielle operetter, som skovler usselt mæmmon i lommerne på primadonnaen og hendes teaterdirektør. Denne problematik fremføres – med et lammende opbud af Munk'sk lommemfilosofi, Bodil Ipsen'sk krukkeri og en specielt Fejos'k fortællelemæssig uformåenhed – gennem en absurd intrige om en scenearbejders syge barn, et ælte af sentimentalt nonsens, der er en fornærmelse både mod »Brand«s og mod operetternes publikum.

Fra tid til anden prøver den filmhistoriske forskning, såre forståeligt, at revidere filmhistoriens traditionelle værdidomme ved at fremgrave glemte og oversete instruktører, som af en eller anden grund uforskyldt har stået i skygge af traditionens »store«. »Lonesome«, den nu om stunder mest kendte Fejos-film, kunne godt forlede en og anden til at tro, at Fejos ville vise sig at være et frugtbart »subject for further research« og fortjene mere end den perifere placering, filmhistorien traditionelt har tildelt ham som »a director of eccentric and undisciplined talents«, (Richard Koszarski). Gensynet med Fejos' væsentligste produktion er imidlertid en beroligende bekræftelse af, at filmhistoriens dom trods alt ikke er helt uretfærdig.

Litteratur

Lewis Jacobs: The Rise of the American Film
Passport to Hollywood: Film Immigrants
Richard Koszarski: Hollywood Directors 1914-1940
Philippe Haudiquet: Paul Fejos
Graham Petrie: Fejos (Sight and Sound, Summer 1978)
Andrew Sarris: The American Cinema